

2019

*2018-2019-o`quv yilida
o`rta ta`lim maktablarining*

10 sinf

O`quvchilari uchun

Huquq

*Fanidan mustaqil shug`ullanishlari uchun
Imtixon javoblari*

HUQUQ

*Telegram kanal: <https://t.me/imtxon2019>
Admin : @sayyodfazliddinov*

1 - bilet

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakat mustaqilligining huquqiy asosi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi davlatimiz mustaqilligining huquqiy zamini, xalq xohish-irodasining oliy ifodasi. Har bir davlat Asosiy qonunida birinchi o'rinda o'zining boshqaruv shaklini ifoda etishi lozim.

Chunki davlatning siyosiy-huquqiy maqomi belgilanmay turib, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va madaniy hayotining ustuvor yo'nalishlariga oid qoidalarni aniqlashtirish mantiqsiz bo'lar edi. O'zbekiston chinakam mustaqillikka va erkinlikka erishdi, yer, yer osti boyliklari,

boshqa tabiiy zaxiralar, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va intellektual imkoniyatlar milliy boylikka aylandi, o'zbek xalqining asl tarixi va madaniyati qad rostladi, shoirlar, muallimlar, mutafakkirlar, davlat arboblarning pok nomlari tiklandi. Insonning huquq va erkinliklari Konstitutsiya va qonunlar tomonidan himoyalangan.

Davlat mustaqillikka erishgani, BMTga va boshqa xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lgani O'zbekistonga mustaqil tashqi siyosat yuritish, xalqaro munosabatlar yo'nalishlari va muhim tomonlarini belgilash imkonini berdi.

Konstitutsiyaning 1-moddasida mamlakatimiz suvereniteti xalqaro demokratik qadriyatlarga uzviy bog'liqligi namoyon etildi va shuning uchun O'zbekiston nafaqat suveren, shu bilan birga demokratik respublika deb e'lon qilindi.

2. Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilganda qanday ma'muriy jazo choralari qo'llaniladi. Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlik uchun quyidagi ma'muriy jazo choralari qo'llanilishi mumkin:

1) jarima;

2) ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etish quroli hisoblangan yoki bevosita shunday narsa bo'lgan ashyoni haqini to'lash sharti bilan olib qo'yish;

3) ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etish quroli hisoblangan yoki bevosita shunday narsa bo'lgan ashyoni musodara qilish;

4) muayyan shaxsni unga berilgan maxsus huquqdan (transport vositasini boshqarish

huquqidan, ov qilish huquqidan) mahrum etish;

5) ma'muriy qamoqqa olish;

6) chet el fuqarolarini va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni O'zbekiston Respublikasi hududidan ma'muriy tarzda chiqarib yuborish.

Ushbu modda birinchi qismining 2-6-bandlarida sanab o'tilgan ma'muriy jazo choralari faqat O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan belgilanishi mumkin.

Ma'muriy qamoqqa olish 3 sutkadan 15 sutkagacha muddatga, favqulodda holat tartibi sharoitida esa, jamoat tartibiga tajovuz qilganligi uchun — o'ttiz sutkagacha muddatga qo'llaniladi va sudya tomonidan tayinlanadi.

2 - bilet

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo'nalishlari

bo'yicha Harakatlar strategiyasining ikkinchi yo'nalishi "Qonun ustivorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustivor yo'nalishlari" da qanday tadbirlar amalga oshirish belgilangan.

1. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish

2. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash:

fuqarolarning murojaatlarini o'z vaqtida hal etish, murojaatlarni ko'rib chiqishda sansalorlik, rasmiyatchilik va loqayd munosabatda bo'lish holatlariga yo'l qo'yganlik uchun javobgarlikning muqarrarligini ta'minlash, shuningdek, buzilgan huquqlarni tiklashning barcha zarur choralarini ko'rish;

3. *Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini takomillashtirish: jinoyat va jinoyat-prosessual qonunchiligini takomillashtirish va liberallashtirish, alohida jinoiy qilmishlarni dekriminallashtirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tartibini insonpapvapashtirish;*
4. *Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish;*
5. *Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash: huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari ishini samarali rejalashtirish va uning natijalarini tahlil qilish, tizimli huquqbuzarliklarni aniqlash hamda ularga imkoniyat yaratayotgan sabab va sharoitlarni bartaraf etish;*
6. *Yuridik yordam va xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish: davlat organlarining yuridik xizmati faoliyati samaradorligini oshirish;*

2. Sud hukmi bo'yicha shikoyatlar berish tartibi.

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik-protsessual kodeksiga muvofiq birinchi instansiya sudining ajrimlari ustidan sud tomonidan ajrim topshirilgan yoki yuborilgan kundan e'tiboran o'n kun ichida taraflar va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar, shuningdek ishda ishtirok etishga jalb qilinmagan, ammo huquq va majburiyatlari haqidagi masala sud tomonidan hal etilgan shaxslar apellatsiya instansiyasi sudiga sudning ajrimi ishning keyingi harakatlanishiga to'sqinlik qiladigan hollarda sudning hal qiluv qaroridan alohida shikoyat berishi, prokuror esa protest keltirishi mumkin.

Apellatsiya instansiyasi sudi xususiy shikoyat yoki xususiy protestni ko'rib chiqib:

- 1) *ajrimni o'zgarishsiz qoldirishga, shikoyat yoki protestni esa qanoatlantirmaslikka;*
- 2) *ajrimni bekor qilishga va ishni mazmunan ko'rish uchun birinchi instansiya sudiga yuborishga;*
- 3) *ajrimni butunlay yoki qisman o'zgartirishga yoxud bekor qilishga va masalani mazmunan hal qilishga haqli.*

Qonuniy kuchga kirgan, apellatsiya tartibida ko'rilmagan hal qiluv qarorlari ustidan ular qonuniy kuchga kirgan kundan e'tiboran olti oy ichida taraflar va ishda ishtirok etishga jalb qilingan boshqa shaxslar, shuningdek ishda ishtirok etishga jalb qilinmagan, ammo huquq va majburiyatlari haqidagi masala sud tomonidan hal etilgan shaxslar kassatsiya tartibida shikoyat berishi va prokuror protest keltirishi mumkin.

3 - bilet

1. Xalqaro huquqning funksiyalari.

Xalqaro huquq davlatlar, xalqlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi turli xil munosabatlarni tartibga soladi. Xalqaro huquq funksiyalari deganda xalqaro huquqning xalqaro-huquqiy tartibga solish predmeti bo'lgan munosabatlarga ta'sirining asosiy yo'nalishlarini tushunish lozim.

Quyidagi funksiyalar alohida ajratib ko'rsatiladi:

- 1) *barqarorlashtiruvchi — xalqaro huquqiy normalar jahon hamjamiyatini uyushtirishi, muayyan xalqaro huquqiy tartibni belgilashi, uni mustahkamlashi va yanada barqarorlashtirishi lozim;*
- 2) *tartibga soluvchi — uni amalga oshirish orqali xalqaro huquqiy tartibga erishiladi, tegishli ravishda, ijtimoiy munosabatlar tartibga solinadi;*
- 3) *muhofaza etuvchi — xalqaro huquqiy munosabatlarning tegishli ravishda muhofaza etilishi demakdir. Xalqaro majburiyatlar buzilganida xalqaro huquqbuzarliklar subyektlari xalqaro huquq tomonidan ruxsat etilgan javobgarlik choralari va sanksiyalarni qo'llashga haqli;*
- 4) *axborot-tarbiyalovchi — davlatlarning oqilona harakatlari bilan bog'liq to'plangan tajribasini tarqatish, huquqdan foydalanish imkoniyatlarini targ'ib*

qilish, huquqni hurmat qilish, uning manfaatlari va qadriyatlarini muhofaza etish ruhida tarbiyalashdan iborat.

2. Mulk huquqining konstitutsiyaviy asoslari

Atrofimizdagi narsalar — biror shaxs egalik qiladigan yoki foydalanadigan predmetlar, buyumlar, obyektlarning hammasi mulk demakdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida (36-modda) har bir inson mulkka ega bo'lish huquqi qayd qilingan.

Mulk huquqi shaxsning o'ziga tegishli mol-mulkka o'z ihtiyoriga ko'ra egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqidir. **Mulk huquqining vujudga kelish asoslari** quyidagilardan iborat:

— mehnat faoliyati;

— mol-mulkdan foydalanish sohasidagi tadbirkorlik va boshqa xo'jalik faoliyati,

— shu jumladan mol-mulkni yaratish, ko'paytirish, bitimlar asosida qo'lga kiritish;

4 - bilet

1. O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini olish asoslari

«O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida»gi Qonunda fuqarolikni olishning bir nechta asosi keltirilgan:

— tug'ilganligi bo'yicha;

— O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini olishi natijasida;

— O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida nazarda tutilgan asoslarga ko'ra;

— «O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida»gi Qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda.

Bolaning tug'ilishi tug'ilgan davlati fuqaroligini o'z-o'zidan olish uchun tabiiy asos bo'lib xizmat qiladi. Bola O'zbekiston hududida yoki undan tashqarida tug'ilganiga qaramay, agar uning ota-onasi O'zbekiston fuqarolari bo'lishsa, u o'z-o'zidan uning fuqaroligini oladi. Agar ota-onasidan biri O'zbekiston fuqarosi bo'lmasa ham, bola O'zbekiston fuqaroligini olishga haqli. Ota-onasi apatrid

bo'lib, ular doimo O'zbekiston hududida yashashsa ham, bola

O'zbekiston fuqaroligini oladi. Hatto ota-onasi noma'lum bo'lgan taqdirda ham bola o'z-o'zidan fuqarolikka ega bo'ladi.

2. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni qaysi organlar ko'rib chiqadi.

— ma'muriy ishlar bo'yicha sudyalari;

— tuman markazidan olisda joylashgan shaharcha, qishloq va ovul fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish idoralari qoshidagi ma'muriy komissiyalar;

— voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi tuman (shahar) komissiyalari;

— ichki ishlar idoralari;

— Mudofaa vazirligi idoralari;

— O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi organlari;

— davlat yong'in nazorati idoralari va boshqalar ko'rib chiqadilar.

5 - bilet

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining bosh organlarni haqida ma'lumot bering.

O'z maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun BMT oltita bosh organdan iborat o'z tuzilmasiga ega.

Bosh Assambleya

BMTning eng vakolatli organi hisoblanadi. Uning ishida 193 mamlakat qatnashadi, ular har yili global tUSDagi 150 dan ortiq masalani muhokama etishadi.

Xavfsizlik Kengashi

5 ta davlatdan (AQSH, Rossiya, Xitoy, Buyuk Britaniya, Fransiya) va 2 yil muddatga saylanadigan 10 ta doimiy bo'lmagan qatnashchilardan tarkib topgan. Xavfsizlik Kengashi tinchlik va xavfsizlikni saqlash masalalarini ko'rib chiqadi.

Iqtisodiy va

Ijtimoiy Kengash

BMTga a'zo 54 davlatdan iborat, sotsial-iqtisodiy masalalarni ko'rib chiqadi.

Vasiylik Kengashi sobiq mustamlaka kolonial yerlarning o'z yo'nalishini aniqlashiga yordamlashadigan kuzatuv organi.

Xalqaro Sud

15 sudyadan iborat bo'lib, davlatlar o'rtasidagi nizolarni ko'rib chiqadi, shuningdek xalqaro muammolar bo'yicha konsultativ xulosalar beradi.

Kotibiyat BMT Bosh Kotibi tomonidan boshqariladi va BMT ma'muriy organi hisoblanadi.

2. Mehnat nizolarini ko'rib chiqish tartibi.

Ish beruvchi bilan korxonada mehnat jamoasi o'rtasida kelishmovchiliklar kelib chiqqan taqdirda, taraflar o'z vakillaridan komissiyani shakllantiradi, bunda kelishuvga erishilmaganda ishni sudga oshiradilar.

Yakka mehnat nizolarini ko'rib chiqish tartibi Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi, mehnat nizolari bo'yicha ishlarni ko'rib chiqish tartibi — tuman (shahar) sudlarida amalga oshiriladi va Fuqarolik protsessual kodeksi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi qonunlarida xodimlarning mehnat huquqlarini buzganlik uchun ish beruvchi va korxonaning mansabdor shaxslarida javobgarlik bo'lishi nazarda tutilgan. Ish beruvchiga xodimga zarar yetkazilgani uchun faqat moddiy javobgarlik yuklatilishi mumkin. Korxonaning mansabdor shaxslari intizomiy, moddiy, ma'muriy, alohida hollarda jinoiy javobgarlikka tortiladi.

6 - bilet

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining mazmuni haqida so'zlab bering.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi — 1948-yil 10-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining uchinchi sessiyasida 217 A (III) rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan va BMTga a'zo barcha davlatlar uchun tavsiya qilingan.

Deklaratsiya matni hamma odamlarga taalluqli huquqlarni global aniqlab bergan birinchi hujjatdir. U 30 moddadan iborat bo'lib, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, shuningdek Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt hamda ikkita Fakultativ Bayonnoma barobarida Inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro billning bir qismi hisoblanadi. 1950-yilda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligi munosabati bilan BMT Inson huquqlari kunini belgiladi. U 10-dekabrda nishonlanadi.

2. Ishga joylashish uchun zarur bo'lgan hujjatlar.

ish beruvchi xodimdan quyidagi hujjatlarni talab qilishga majbur:

15 dan 16 yoshgacha:

- ota-onasidan yoki vasiylardan birining yozma roziligi;
- o'quv maskani ma'lumotnomasi (u haqiqatan ham mazkur maktab o'quvchisi ekanligi haqida, o'quv vaqti ko'rsatilgan holda);
- tug'ilganlik to'g'risidagi guvohnoma va turar joyidan ma'lumotnoma;
- sog'lig'ining holati to'g'risida ma'lumotnoma;

16 dan 18 yoshgacha:

- yashash joyidan ma'lumotnoma yoki pasport (doimiy yoki vaqtinchalik qayd etilganlik belgisi bilan);
- armiyaga chaqiriluvchining qayd guvohnomasi (mudofaa bo'limida);
- ma'lumot yoki mavjud mutaxassislik to'g'risida hujjat;
- sog'lig'ining holati to'g'risida ma'lumotnoma;

18 yoshdan:

- pasport (doimiy yoki vaqtinchalik qayd etilganlik yoxud turish joyi bo'yicha hisobga o'tganlik belgisi bilan);
- mehnat daftarchasi (birinchi marotaba ishga kirayotganlar — oxirgi mashg'uloti to'g'risida yashash joyidan ma'lumotnoma);
- harbiy bilet yoki qayd guvohnomasi (harbiy xizmatga majburlar yoki chaqiriluvchilar uchun);
- oliy yoki o'rta maxsus o'quv yurtini tamomlagani to'g'risidagi diplom yoki muayyan ishni bajarish huquqini beradigan guvohnoma.

7 - bilet

1. O'zbekiston Respublikasi fuqaroligining to'xtatilish asoslari.

O'zbekiston fuqaroligining to'xtatilishiga quyidagilar asos bo'ladi:

- davlat fuqaroligidan chiqish;
- fuqarolikning yo'qotilishi oqibatida;
- O'zbekiston xalqaro shartnomalarida nazarda tutgan boshqa asoslarga ko'ra.

2. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi.

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi O'zbekiston Respublikasining 1994-yil 22-sentabrdagi Qonuni bilan tasdiqlan47 gan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1994-yil 22-sentabrdagi Qarori bilan 1995 yil 1-apreldan joriy etilgan. Hozirgi paytga qadar unga ko'plab o'zgarishlar kiritilgan.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari inson va jamiyat farovonligi yo'lida fuqarolarning huquq va erkinliklarini, mulkni, davlat va jamoat tartibini, tabiiy muhitni muhofaza qilishni, ijtimoiy adolat va qonuniylikni ta'minlashni, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarning o'z vaqtida va obyektiv ko'rib chiqilishini, shuningdek bunday huquqbuzarliklarning oldini olishni, fuqarolarni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etish ruhida tarbiyalashni o'z oldiga vazifa qilib qo'yadi.

8 - bilet

1. Xalqaro huquq prinsiplari.

Xalqaro huquq prinsiplari — xalqaro munosabatlar subyektlarining davlatlar tomonidan xalqaro munosabatlar sohasida ishlab chiqilgan xalqaro hayotning dolzarb masalalari bo'yicha eng muhim va umum tan olingan hulq normalari hisoblanadi.

Xalqaro huquq prinsiplari mazmuni:

- kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik tamoyili;
- xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish tamoyili;
- davlatlarning ichki vakolatiga kiradigan ishlarga aralashmaslik tamoyili;
- xalqlar teng huquqliligi va o'z taqdirlarini o'zlari belgilashi tamoyili;
- xalqaro huquq majburiyatlarini vijdonan bajarish tamoyili;
- davlat chegaralarining daxlsizligi tamoyili;
- davlatlarning hududiy yaxlitligi tamoyili;
- inson huquqlari va asosiy erkinliklarini hurmat qilish tamoyili.

O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosiy faoliyati xalqaro huquqning umume'tirof etilgan norma va prinsiplariga mos keladi. Jumladan:

- *Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomiga;*
- *Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasiga;*
- *Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiyaga;*
- *Yevropada xavfsizlik va hamkorlik kengashining Xelsinki Yakunlovchi aktiga.*

2. Mehnat kodeksiga binoan dam olish va bayram kunlari haqida ma'lumot bering.

Mehnat qonunlariga binoan bayram kunlarida ishlash qat'iyan taqiqlanadi. Biroq ish vaqtidan tashqari, dam olish va bayram kunlari xodimlarni ishga jalb etish zarur bo'lgan vaziyatlar tug'iladi: tabiiy ofat yoki ishlab chiqarish falokatining oldini olish yoki tugatish; baxtsiz hollar yoki mol-mulk yo'qolishining oldini olish zaruriyati; korxonaning kelajak ishi uchun zarur bo'lgan tezkor ishni bajarish, masalan, elektr uzatish liniyasining uzilishi, elektrotransformatorni almashtirish zarurati, neft quvuri yoki gaz quvurining teshilishi, yo'ldagi o'pirilish va hokazo.

9 bilet

1. O'zbekiston Respublikasi qonunlarida inson va fuqarolarning himoya qilinishi.

Davlat mustaqilligiga erishgach, O'zbekiston inson huquqlarini himoya qilish milliy mexanizmini ham yaratib, bosqichma-bosqich mustahkamlab bormoqda. Inson huquqlari va erkinliklarini himoyalashda davlat ichki mexanizmining asosiy bo'g'inlari quyidagilar:

- *adolatli sudlovni amalga oshiradigan sud organlari;*
- *qonunlar aniq bajarilishini nazorat qiladigan va inson erkinliklari va huquqlarini himoyalaydigan prokuratura organlari;*
- *huquqbuzarliklarga chek qo'yilishi va inson huquqlarining himoya qilinishini ta'minlash bo'yicha majburiyatlarni bajaradigan ichki ishlar organlari.*

Mamlakatda inson huquqlari bo'yicha qo'shimcha milliy muassasalar ham tashkil etilgan. Ularga:

- *O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha Vakili (Ombudsman);*
- *Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi;*
- *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti;*
- *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakili instituti kiradi.*

2. Mehnat shartnomasi

***Mehnat shartnomasi** — ichki tartibga rioya etish bilan birgalikda muayyan mutaxassislik, malaka, lavozim bo'yicha ishlarni bajarish to'g'risida tomonlarning kelishuvi bilan belgilangan shartlarda xodim va ish beruvchi o'rtasidagi kelishuv. Ishchi va ish beruvchining o'zaro huquq va majburiyatlarini aniqlashda kollektiv va yakka tartibdagi **mehnat shartnomasi (kontrakt)** muhim o'rin tutadi. U mehnat munosabatlarining vujudga kelishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.*

10 - bilet

1. Xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar huquqlari.

***Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar** — hech bir davlatning fuqarosi maqomiga ega bo'lmagan jismoniy shaxslar (apatrid) deyiladi. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar to'la huquqli fuqarolar hisoblanmasa ham, ushbu shaxslar ularni qabul qilgan mamlakatning amaldagi qonunlariga bo'ysunishlari shart. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar barcha inson huquqlariga egadirlar, lekin to'la huquqli fuqarolarning asosiy imtiyozlaridan foydalana olmaydilar. O'zbekiston Respublikasi*

Konstitutsiyasining

22-moddasida O'zbekiston Respublikasi o'z hududida ham, uning tashqarisida ham o'z fuqarolarini huquqiy himoya qilishi va ularga homiylik ko'rsatishi kafolatlangan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 23-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi hududidagi chet el fuqarolarining va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq normalariga muvofiq ta'minlanadi. Shu bilan birga, ular O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, qonunlari va xalqaro shartnomalari bilan belgilangan majburiyatlarini ado etadilar.

2. Mualliflik huquqi.

Mualliflik huquqi fuqarolik huquqining bir qismi bo'lib, aqliy mehnat bilan shug'ullanadigan fuqarolar huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilgan.

Mualliflik huquqi maqsadi, badiiy qadr-qimmatini va ifodalanish usuli (nasr, nazm, audioyozuv va hokazo)dan qat'i nazar, chop etilgan hamda qo'lyozma shaklidagi barcha asarlarga taalluqli bo'ladi.

Uni yaratishda ijodiy mehnati singgan shaxs asar muallifi hisoblanadi.

Asar hamkorlikdagi ijodiy mehnat mahsuli bo'lsa, u barcha hammualliflarga ham tegishli bo'ladi.

11 - bilet

1. Bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha BMT faoliyati.

1946-yildan boshlab BMT doirasida, shuningdek, BMT Bolalar Fondi (YUNISEF) ham faoliyat yuritmoqda. U mamlakatlarga favqulodda vaziyatlarda ko'maklashadi, shuningdek birlamchi tibbiy-sanitar yordam ko'rsatish, toza ichimlik suvi bilan ta'minlash, maqbul sanitar sharoitlari yaratish bilan shug'ullanadi, bolalar va ayollar ovqatlanishi va ta'lim olishi ustidan nazorat qiladi.

YUNISEF faol ishlari tufayli har yili 3 milliondan ortiq bolaning hayoti saqlab qolinadi.

1959-yilda BMT Bosh Assambleyasi Bola huquqlari deklaratsiyasini qabul qildi. Uning maqsadi baxtli bolalikni ta'minlash, bolalarning huquq va erkinliklaridan ularning o'zlari va jamiyat manfaatlarida foydalanishdan iborat bo'lib, barcha davlatlar va manfaatdor shaxslarni bolalarga berilgan huquqlarni tan olishga va ularga rioya etishga chaqirdi.

1979-yil BMT tomonidan Xalqaro bola yili deb e'lon qilindi. Bolalarning huquqlari shuningdek 1989-yil 20-yanvardagi Bolalar huquqlari haqidagi Konvensiyada ham mustahkamlangan. Unda davlatlar tomonidan 18 yoshga to'lmagan shaxslar uchun elementar huquqlar ta'minlanishi nazarda tutilgan:

- o'z oilasida yashash huquqi;*
- yetarlicha ovqatlanish va toza suv bilan ta'minlanish huquqi;*
- qulay yashash darajasiga ega bo'lish huquqi;*
- sog'lig'ini saqlash huquqi;*
- alohida g'amxo'rlik va maxsus professional tayyorgarlik olish huquqi;*
- o'z tilida so'zlashish, o'z dinidan va madaniyatidan foydalanish huquqi;*
- o'yinlar va ko'ngilochar tadbirlarda qatnashish huquqi;*
- erkin ta'lim olish huquqi;*
- o'z salomatligini himoyalash huquqi;*
- shafqatsizlik, kamsitish va adolatsiz munosabatda bo'lishdan himoyalash huquqi;*
- o'z fikrini erkin bildirish, o'z nuqtayi nazarlarini namoyon etish uchun tengdoshlari bilan uchrashish huquqi.*

O'zbekiston ham 1989-yilda Bolalar huquqlari haqidagi Konvensiyani imzoladi, unga ko'ra olingan majburiyatlarni amalga oshirish maqsadida

«Sog'lom avlod uchun» fondi tashkil qilingan.

2. Tovar haqida axborot olish huquqi.

Qonunga muvofiq («Tovarlar to'g'risidagi ma'lumot» 6-moddasi) bu ma'lumotni sotuvchi berishi shart. Tovarlar haqidagi ma'lumotlarda quyidagilar ko'rsatiladi:

- asosiy iste'mol xususiyatlari;
- ishlab chiqarilgan sanasi;
- ishlab chiqaruvchining kafillik majburiyatlari;
- xizmat qilish (yaroqlilik) muddati;
- saqlash usuli hamda qoidalari;
- ta'mirlash-tuzatish ishlarini bajaradigan va texnikaviy xizmat ko'rsatadigan korxonalarining manzillari.

Kassa cheki — tovarning sotib olinganligini yoki ish (xizmat) ning haqi to'langanligini tasdiqlaydigan, tovar (ish, xizmat) ning bahosi, haq to'langan sana va kassa apparatining raqami ko'rsatilgan hujjat.

Tovar cheki — tovarning sotib olinganligini yoki ish (xizmat) ning haqi to'langanligini tasdiqlovchi, tovar (ish, xizmat)ning bahosi, haq to'langan sana hamda sotuvchining nomi va joylashgan manzili haqidagi ma'lumot ko'rsatilgan hujjat.

12 - bilet

1. Xalqaro huquqning manbalari.

Xalqaro huquqda ikkita asosiy manba: xalqaro shartnoma va xalqaro rasm-rusum ajratiladi. Biroq xalqaro huquqning ushbu ikki asosiy manbasidan tashqari xalqaro tashkilotlar, xalqaro konferensiyalar va majlislar hujjatlari mavjud. Bunday hujjatlar xalqaro tashkilotlar va boshqa subyektlarning o'zlari uchun majburiy hulq qoidalarini belgilab bersa, xalqaro huquqning qo'shimcha manbalariga aylanadi.

2. Mehnat shartnomasi taraflarining moddiy javobgarligi

Xodim quyidagi hollarda ish beruvchiga unga bevosita yetkazgan zararlarni to'liq miqdorda qoplashga majbur:

- maxsus yozma shartnoma asosida unga ishonib topshirilgan qimmatbaho buyumlar saqlanishini ta'minlamaganligi uchun;
- bir gallik hujjat asosida olingan qimmatbaho buyumlarning saqlanishini ta'minlamaganligi uchun;
- qasddan zarar yetkazilganda;
- alkogolli ichimliklar yoki toksik modda ta'siridan mastlik holatida zarar yetkazganda;
- xodimning sud hukmi bilan aniqlangan jinoiy harakatlari natijasida zarar yetkazilganda;
- tijorat sirlari oshkor etilganda.

13 - bilet

1. Xalqaro ommaviy va shaxsiy huquq.

Zamonaviy xalqaro huquq ommaviy va shaxsiy qismlarga bo'linadi.

Xalqaro ommaviy huquq davlatlar va ommaviy hukumatni taqdim etadigan siyosiy tashkilotlar, shuningdek xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Shaxsiy huquq xorijiy, jismoniy va yuridik shaxslar qatnashgan fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Masalan, turli davlatlarga tegishli firmalar o'rtasidagi munosabatlar, turli mamlakatlar fuqarolarining nikoh tuzishi va hokazolar.

Xalqaro huquqiy me'yorlar bilan tartibga solinadigan huquqiy munosabatlarda qatnashish uchun yuridik maqomga ega shaxslar xalqaro huquqning

subyektlari hisoblanadi.

BMT Bosh Assambleyasi Rezolyutsiyasining 1-moddasida aytilishicha, bir davlat tomonidan boshqa davlatning suvereniteti, hududiy daxlsizligi yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi harbiy kuch qo'llashi yoki Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ustaviga zid keladigan boshqa tazyiq o'tkazishi **agressiya** deb nomlanadi.

2. Mehnat kodeksiga binoan ish vaqtining belgilanish tartibi.

Ish haftasining turlari:

— besh kunlik — ikki kunlik dam olish kuni bilan;

— olti kunlik — bir kunlik dam olish kuni bilan.

ISH VAQTI

— 6 kunlik ish haftasida — kuniga 7 soat;

— 5 kunlik ish haftasida — kuniga 8 soat;

— 15 dan 16 yoshgacha bo'lgan shaxslar uchun — haftasiga uzog'i bilan 24 soat;

— 16 dan 18 yoshgacha bo'lgan shaxslar uchun — haftasiga uzog'i bilan 36 soat;

— ish vaqtidan tashqari ishlar — surunkasiga ikki kun davomida uzog'i bilan 4 soat;

— surunkasiga ikki smena davomida ishga jalb etish taqiqlanadi;

— noqulay mehnat sharoitlaridagi ishlarda — haftasiga 36 soat (117-modda);

— bayram (ishlamaydigan) kunlari arafasidagi ishning muddati 1 soatga qisqartiriladi (121-modda);

— tungi vaqtdagi ish (22.00 dan 6.00 gacha) 1 soatga qisqartiriladi (122-modda).

14 - bilet

1. Fuqarolikni yo'qotish uchun alohida asoslar

Qonunda shuningdek fuqarolikdan chiqishning alohida asoslari keltirilgan.

Bunday asoslarga quyidagilar kiradi:

— shaxs chet davlatda harbiy xizmatga, xavfsizlik xizmati idoralariga, politsiyaga, adliya idoralariga yoki davlat hokimiyati va boshqaruvining boshqa idoralariga ishga kirganligi natijasida;

— agar chet elda doimiy yashovchi shaxs uch yil ichida uzrli sabablarsiz konsullik hisobiga turmagan bo'lsa;

— agar O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi yolg'onligi shak-shubhasiz ma'lumotlar yoki soxta hujjatlar taqdim etish natijasida olingan bo'lsa;

— agar shaxs chet davlat foydasini ko'zlab faoliyat yuritish yoki tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar sodir etish orqali jamiyat va davlat manfaatlariga jiddiy zarar yetkazgan, shuningdek, terrorchilik tashkilotlarida ishtirok etgan bo'lsa;

— agar shaxs chet davlatning fuqaroligini olgan bo'lsa.

2. Mehnat intizomi.

Asosan mehnat intizomi mehnatga ongli munosabatda bo'lish bilan asoslanadi, biroq mehnat qonun hujjatlari nopok xodimlarga nisbatan intizomiy ta'sir choralari belgilanishining zarurligini ham hisobga oladi.

Intizomni buzganlik uchun ish beruvchi intizomiy jazo choralarini

qo'llashga haqli. Uni qo'llashdan avval xodimdan yozma ravishda tushuntirish

xati talab qilinishi lozim. Intizomiy jazo bevosita nojo'ya xatti-harakat aniqlanganidan keyin, ammo bu harakat aniqlangan kundan boshlab uzog'i bilan 1 oy

ichida qo'llanadi. Moliya-xo'jalik faoliyatini taftish etish yoki tekshirish

natijalariga

binoan

— sodir etilgan kundan boshlab ikki yildan kechikmasligi lozim.
Intizomiy jazo berilgani to'g'risidagi buyruq xodimga ma'lum qilinib, tilxat olinadi.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 181-moddasi Mehnat intizomini buzgandagi jazo turlari:

— xayfsan;

— jarima — o'rtacha oylik ish haqining 30% idan ortiq bo'lmagan miqdorda (ichki tartib qoidalariga muvofiq bundan ham katta jarima nazarda tutilishi mumkin, lekin u o'rtacha oylik ish haqining 50% idan oshmasligi shart);

— mehnat shartnomasini bekor qilish.

15 - bilet

1. Fuqarolik huquqi va uning manbalari.

Fuqarolik huquqi deyilganda huquqning me'yorlari mulkiy hamda

u bilan bog'liq shaxsiy nomulkiy munosabatlarni (sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilishni) tartibga soladigan sohasi tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining fuqarolik huquqi manbalariga quyidagilar kiradi:

— Konstitutsiya;

— Fuqarolik kodeksi;

— amaldagi qonunlar;

— qonun kuchiga ega hujjatlar (Prezident Farmonlari, Oliy Majlis qarorlari, Vazirlar Mahkamasi farmoyishlari, mahalliy hokimiyat hujjatlari);

— O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari;

— ish muomalasi rasm-rusumlari (qonunlarda nazarda tutilmagan harakatlar);

— mahalliy odat va an'analar.

2. Sud majlisini o'tkazish tartibi.

sudyalar majlislar zaliga kirib kelayotganida kelganlar o'rnidan turadi; sud qarori ham o'rnidan turgan holda tinglanadi;

— ishda qatnashayotgan shaxslar sudga murojaat qilayotganda va ko'rsatma berayotganda o'rnidan turadilar;

— zaldagilarning hammasi sud raisi buyruqlarini so'zsiz bajaradi;

— har bir guvoh alohida so'roqqa tutiladi, bunda hali so'ralmaganlar ishtirok etmaydi;

— raislik qiluvchi fuqarolik sudlov jarayonida qatnashayotganlardan hammaning oldida ovoz chiqarib, quyidagicha qasam qilishini talab qiladi: «Ish yuzasidan o'zim bilgan barcha ma'lumotlarni sudga aytib berishga qasam ichaman. Faqat haqiqatni, bor haqiqatni va tanho haqiqatni aytaman».

16 - bilet

1. O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risidagi qonun haqida tushuncha.

«O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi Qonun 1992-yil 2-iyulda qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasining fuqarolik to'g'risidagi qonunlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida qabul qilingan ushbu Qonundan va O'zbekiston Respublikasining shu Qonunga muvofiq chiqariladigan boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasida xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq me'yorlariga muvofiq ta'minlanadi. Ular inson huquqlari sohasidagi har bir odamga nisbatan e'tirof etilgan xalqaro hujjatlar tomonidan tan olingan huquq va erkinliklardan foydalanishadi. Faqat davlat fuqarolariga taalluqli bo'lgan favqulodda huquqlar bundan

mustasno. O'zbekiston fuqarolaridan farqli ravishda xorijiy fuqarolar saylash huquqidan foydalana olishmaydi, deputatlar yoki senatorlar sifatida saylanishga va harbiy xizmat qilishga haqli emas. Bu barcha davlatlarda tan olingan amaliyot bo'lib, bunday cheklovlar tahqirlash choralari hisoblanmaydi. O'zbekiston Respublikasida mamlakatda yashaydigan barcha odamlar

uchun yagona fuqarolik belgilangan bo'lib, ularning tengligi Konstitutsiya darajasida belgilangan. Bu tamoyilga ko'ra barcha fuqarolar qonun oldida tengdirlar.

Ijtimoiy holati, irqiy yoki milliy kelib chiqishi, genderlik aloqadorligi, tili, dini yoki siyosiy ishonchidan qat'i nazar hech narsa fuqarolar tengligiga ta'sir etolmaydi. Fuqarolar teng huquqliligining buzilishi konstitutsional huquq va erkinliklarga qarshi jinoyat deb tan olinadi va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga (141-moddasi) muvofiq jinoiy-huquqiy javobgarlikka tortiladi.

O'zbekistonda ikki fuqarolik tan olinmaydi.

2. Mehnat shartnomasida ish beruvchining huquqlari.

Ish beruvchi:

— korxonani boshqarish va o'z vakolatlari doirasida mustaqil qarorlar qabul qilish;

— qonun hujjatlariga muvofiq yakka tartibdagi mehnat shartnomalarini tuzish va bekor qilish;

— mehnat shartnomasida shart qilib ko'rsatilgan ishni lozim darajada bajarishni xodimdan talab qilish;

— o'z manfaatlarini himoyalash uchun boshqa ish beruvchilar bilan birga jamoat birlashmalari tuzish va bunday birlashmalarga a'zo bo'lish huquqiga egadir.

Mehnat shartnomasi tuzilganidan keyin buyruq chiqariladi, u xodimga imzo chektirib, ma'lum qilinadi. Ishga qabul qilish shartnomada ko'rsatilgan kundan e'tiboran hisoblanadi.

17 - bilet

1. Inson huquqlarini himoya qilishga oid xalqaro huquqiy hujjatlar.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining deyarli barcha nizomlariga aniqlik kiritishdi va ularni rivojlantirishdi hamda inson huquqlarini himoya qiluvchi ma'lum xalqaro vositalarni yaratishdi. Masalan, Fakultativ bayonnoma alohida fuqarolarga huquqlari buzilayotganligidan BMT qoshidagi maslahat organi — Inson huquqlari bo'yicha qo'mitaga shikoyat qilish imkonini berdi.

Deklaratsiya, ikkita Pakt va Fakultativ bayonnoma BMTning umumiy, huquqiy qamrov darajasi bo'yicha universal hujjatlaridir va ular Inson huquqlari Xartiyasini tashkil qiladi. Ko'pincha u Inson huquqlari to'g'risida xalqaro bill deb ataladi. Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risida Yevropa konvensiyasi (1950-y.) o'z ichiga fuqarolik hamda siyosiy, shuningdek ba'zi ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarni olgan Konvensiyaga qo'shimcha bayonnomalarda Yevropa

Kengashining yetakchi hujjatlariga aylandilar.

2. Mehnat shartnomasiga ko'ra har bir xodimga berilgan huquqlar.

Har bir xodim:

— o'z mehnati uchun qonun hujjatlarida Mehnatga haq to'lash yagona tarif setkasining birinchi razryadi bo'yicha belgilanganidan oz bo'lmagan miqdorda haq olish;

— muddatlari chegarasi belgilangan ish vaqtini o'rnatish, bir qator kasblar va ishlar uchun ish kunini qisqartirish, har haftalik dam olish kunlari, bayram kunlari, shuningdek haq to'lanadigan yillik ta'tillar berish orqali ta'minlanadigan dam olish;

— kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

- ish bilan bog'liq holda sog'lig'iga yoki mol-mulkiga yetkazilgan zararining o'rnini qoplash;
- kasaba uyushmalariga hamda xodimlar va mehnat jamoalarining manfaatlarini ifoda etuvchi boshqa tashkilotlarga birlashish;
- qariganda, mehnat qobiliyatini yo'qotganda, boquvchisidan mahrum bo'lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot olish;
- o'zining mehnat huquqlarini himoya qilish, shu jumladan sud orqali himoya qilish va malakali yuridik yordam olish;
- jamoalarga doir mehnat nizolarida o'z manfaatlarini quvvatlash huquqiga egadir.

18 - bilet

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tuzilmasi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi muqaddima, 6 bo'lim, 26 bob, 128 moddadan iborat. Muqaddimada Konstitutsiya qabul qilish sabablari va mamlakatimiz oldiga qo'yilgan vazifalar belgilangan.

2. Mehnat kodeksiga muvofiq intizomiy jazoning amal qilish muddati

Intizomiy jazoning amal qilish muddati jazo qo'llanilgan kundan boshlab bir yildan oshib ketishi mumkin emas. Agar xodim bir yil davomida yangidan intizomiy

jazoga tortilmasa, u intizomiy jazoni olmagan hisoblanadi.

Jazoning amal qilish muddati — 1 yil (bir yil o'tganidan keyin o'z-o'zidan olib tashlanadi);

— jazoni muddatidan oldin olib tashlash ham mumkin;

— jazo mehnat daftarchasiga hamda xodimning shaxsiy kartochkasiga kiritilmaydi;

— har bir nojo'ya xatti-harakat uchun nojo'ya xatti-harakat aniqlanganidan keyin uzog'i bilan bir oy

ichida faqat bitta intizomiy

jazo qo'llanishi mumkin;

— intizomiy jazo qo'llangani to'g'risidagi buyruq xodimga

ma'lum qilinib, tilxat olinadi. Intizomiy jazo mehnat daftarchasiga kiritilmaydi, korxonada

ishdan bo'shaganidan keyin xodimning yangi ish joyiga berilmaydigan

shaxsiy ishida qayd etiladi. Ish beruvchi yil davomida

o'z tashabbusi bilan, xodimning yoki mehnat jamoasining

iltimosiga binoan intizomiy jazoni olib tashlashga haqli.

19 - bilet

1. Birlashgan Millatlar tashkiloti va uning maqsadi.

BMT ustaviga muvofiq BMT harbiy kuchlari BMT Xavfsizlik Kengashi qarori bilan va uning rahbarligida tashkil etiladi va amal qiladi. Mazkur harbiy

kuchlar faqatgina favqulodda vaziyatlarda boshqa barcha choralar natija bermaganda

(BMT Ustavi 42-moddasi), tinchlik buzilganida yoki unga tahdid tug'ilganida,

agressiya holatlarida (BMT Ustavi 39-moddasi) xalqaro tinchlik va xavfsizlikni

tiklash va qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. **BMTning barcha qatnashchi davlatlari o'z harakatlarida quyidagi tamoyillarga**

amal qilishga majburdirlar:

— tenglik;

— xalqaro norma va bitimlarga rioya qilish;

— nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish;

— kuch bilan tahdid qilish yoki uni qo'llashdan voz kechish;

— ichki ishlarga qo'shilmaslik;

— hamkorlik.

Shu tariqa, **BMTning asosiy maqsadlari** quyidagilar hisoblanadi:

— butun dunyoda tinchlikni qo'llab-quvvatlash;

— do'stona munosabatlarni rivojlantirish;

— kambag'allik, qashshoqlik, kasallik, savodsizlikni tugatish;

— atrof muhitga yetkazilayotgan zararning oldini olish;

— inson huquqlari va erkinliklarini himoyalash.

2. Fuqorolik sudlov jarayonida ishtirok etayotgan shaxslarning huquqlari

Ishda qatnashayotgan shaxslar quyidagilarga haqli:

— ish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar olish va nusxalar ko'chirish;

— ishda qatnashayotgan boshqa shaxslarga savollar bilan murojaat qilish;

— sud ishi jarayonida vujudga keladigan barcha masalalar yuzasidan o'z fikrini bildirish;

— sud qaroridan norozi bo'lib, shikoyat berish.

Da'vo ishida qatnashayotgan taraflar:

— jarayonning istalgan bosqichida sud ishini to'xtatish va uni tinch yo'l bilan hal qilishga haqli, lekin javobgarning harakatlari qonunga zid bo'lsa hamda uchinchi shaxslar manfaatlariga daxl etsa, sud ishni to'xtatishga rozi bo'la olmaydi.

20 - bilet

1. Xalq hokimiyatchiligi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbayidir. Demos (yunoncha) – «xalq», kratos – «boshqaruv» degan

ma'noni bildiradi. Demak, demokratiya – xalqning xohish-irodasini aks ettiradi.

Demokratiya – insonning davlat ishlarini hal qilishda yashirin ovoz berish orqali yoki boshqa shaklda bevosita ishtirok etishidir. Vakillik demokratiyasi — insonning davlat ishlarini hal etishda o'zi saylagan vakillari, ya'ni deputatlar orqali ishtirok etishidir. Shuning uchun ham O'zbekiston xalqi nomidan faqat u saylagan respublika Oliy Majlisi va Prezidenti ish olib borishga haqli.

Bevosita demokratiya shakllari xalq suverenitetining aniq ifodasi sifatida maydonga chiqadi. Davlat va boshqa ijtimoiy hokimiyatlar xalq irodasiga bilvosita xizmat qilsa, bevosita demokratiya shakllari, ya'ni referendum va xalq muhokamasi kabi siyosiy tadbirlar xalq hokimiyatchiligining negizi hisoblanadi. Xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbayidir.

O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidagina amalga oshiriladi.

Konstitutsiyada nazarda tutilmagan tartibda davlat hokimiyati vakolatlarini o'zlashtirish, hokimiyat idoralari faoliyatini to'xtatib qo'yish yoki tugatish, hokimiyatning yangi va muvoziy tarkiblarini tuzish Konstitutsiyaga xilof hisoblanadi va qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 7-modda

2. Mehnat kodeksiga binoan mehnat uchun rag'batlantirishlar

Mehnatga ijodiy munosabatda bo'lganligi va ishdagi yuqori ko'rsatkichlari uchun xodimga quyidagi rag'batlantirish choralari qo'llanilishi mumkin:

— tashakkurnoma e'lon qilish;

— mukofot berish;

— qimmatbaho sovg'a bilan taqdirlash;

— davlat mukofotiga taqdim etish;

—mehnat shartnomasida nazarda tutilgan boshqa rag'bat turlari.

21 - bilet

1. Fuqarolarning siyosiy huquqlari

Siyosiy huquq va erkinliklar deyilganda insonlarning bevosita siyosiy manfaatlariga tegishli huquqlar tushuniladi. Siyosiy huquqlar shaxsning siyosiy jarayon va davlat hokimiyatini amalga oshirishda ishtirok etish imkoniyatlarini ifodalaydi. Siyosiy huquq va erkinliklar insonning davlat fuqaroligiga ega bo'lishi bilan bog'liqdir. Fuqarolarning davlat ishlarini boshqarishda, davlat hokimiyati organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarini saylov yo'li bilan shakllantirishda ishtirok etish huquqi eng muhim siyosiy huquqlardan biri hisoblanadi. Fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirok etish huquqi demokratik huquqiy davlatning muhim prinsiplaridan biridir. Konstitutsiyada xalqning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirokini amalga oshirish shakllari ifodalangan. O'zbekiston fuqarolari oliy va mahalliy vakillik organlariga saylaydigan o'z vakillari orqali davlat hokimiyatini boshqarishda ishtirok etadilar.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarga siyosiy partiyalar va jamoat birlashmalariga birlashish huquqini Konstitutsiya va qonunlarga zid kelmagan holatlarda amalga oshirishlari mumkinligi belgilab qo'yilgan. Vakolatli organlarga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish — bu fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirok etishining amaliy shakllaridan biri bo'lib, bu huquq — fuqarolarning siyosiy faolligini namoyon qilishlarini, shuningdek o'zlarining huquqlarini himoya qilishning muhim vositalaridan biridir.

2. Mehnat huquqining asosiy tamoyillari.

—**Mehnat erkinligi tamoyili:** majburiy mehnatni taqiqlash, u har bir shaxs o'zining mehnatga layoqatidan foydalanish huquqiga egaligini, ya'ni fuqarolarning mehnat qilish burchi qonunda nazarda tutilmasligini anglatadi.

—**Mehnat qilish huquqini ta'minlash, ishsizlikdan muhofaza qilish tamoyili:** davlat idoralari uni olishga xohish bildirgan hammaga maqbul ishni taqdim etish uchun barcha choralarni ko'rishga majbur. Ish qidirish vaqtida ishsizlik bo'yicha nafaqa to'lanadi.

—**Mehnatda va bandlikda tenghuquqlilikni ta'minlash tamoyili:** mehnatda diskriminatsiya qilishga, ayollar va erkaklarga haq to'lashda, irqiy aloqalariga ko'ra, fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga qaraganda mamlakatning ishlayotgan fuqarolariga ko'proq huquqlar berish va hokazoni taqiqlash.

—**Dam olish, mehnatni muhofaza qilish huquqini ta'minlash tamoyili:** mehnat qonun hujjatlarida fuqarolarning dam olish huquqi ko'zda tutilgan, unga muvofiq ularga ish joyi va o'rtacha ish haqi saqlangan holda yillik ta'tillar beriladi.

—**Mehnat huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish huquqini ta'minlash tamoyili** va hokazo.

22 - bilet

1. Fuqarolarning konstitutsiyaviy burch va ma'suliyatlari.

Ijtimoiy hayot shunday tuzilganki, inson mutlaq erkinlikdan foydalana olmaydi. Chunki jamiyatda yashar ekan, atrofidagi odamlarni hisobga olmay iloji yo'q. Boshqa shaxslar manfaatlariga zid qo'llanilgan erkinlik ushbu shaxslarga muayyan zarar yetkazadi. Aynan shuning uchun O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasining 20-moddasida: «Fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart» ekanligi alohida ta'kidlangan. 47-moddaga muvofiq esa: «Barcha fuqarolar Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan burchlarni bajaradilar».

2. Mehnatga oid munosabatlar sub'ektlari

Mehnatga oid munosabatlar ishtirokchilari (subyektlari) quyidagilardir:

— **xodim:** 16 yoshga to'lgan, mehnat shartnomasi asosida ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar;

— **ish beruvchi:** mulkchilik shaklidan qat'i nazar har qanday korxonada hamda 18 yoshga to'lgan shaxslar;

— **mehnat jamoasi:** mehnat shartnomasi asosida ishlayotgan korxonada xodimlari;

— **xodimlar va ish beruvchilarning vakillik idoralari:** kasaba uyushmalari va ularning korxonalaridagi saylab qo'yiladigan idoralari.

23 - bilet

1. Ma'muriy huquq tartibiga soladigan munosabatlar.

Ma'muriy huquq quyidagi munosabatlarni tartibga soladi:

— tashkiliy jihatdan biri ikkinchisiga bo'ysunadigan davlat organlari (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, vazirliklar, qo'mitalar, hokimliklar);

— bir-biriga bo'ysunmaydigan davlat idoralari (ikki vazirlik, ikki hokimlik);

— davlat idora organlari va ularga bo'ysunadigan korxonalar, muassasalar, tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar;

— davlat idora organlari va birlashmalari o'rtasidagi munosabatlar;

— davlat idora organlari va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlar.

2. Fuqarolik-huquqiy shartnomaning asosiy belgilari

Fuqarolik-huquqiy shartnomaning asosiy belgilari:

— shartnoma ixtiyoriy asosda tuziladi;

— shartnoma taraflari ikki yoki undan ortiq shaxs bo'lishi mumkin;

— shartnomalarda taraflarning bir-biriga nisbatan huquqlari va burchlari vujudga

kelishi, o'zgarishi yoki bekor qilinishi qayd etiladi;

— taraflar taklif etgan barcha shartlar bo'yicha kelishilganidan keyin shartnoma tuzilgan hisoblanadi.

Taraflar shartnoma tuzilishi uchun barcha asosiy shartlarni o'z ichiga olgan takliflarni kiritadi. Odatda **oferta** (lotincha offertus — taklif qilingan) muayyan shaxsga qaratilgan bo'ladi. Noaniq shaxslar doirasiga yo'naltirilgan oferta ommaviy deb ataladi, masalan, gazetada avtomobil, xonadon, mebel va hokazolarni sotish to'g'risida chop qilingan e'lon.

Fuqarolik huquqida kontragentning shartnomani tuzish to'g'risidagi taklif bilan roziligi xat yoki telegramma, faks, SMS va boshqa shakllarda ifodalanadi.

Keyinchalik taraflar shartnoma shartlarini batafsil kelishib oladi.

24 - bilet

1. Fuqarolarning huquqiy holati.

Fuqarolik jismoniy shaxslar va davlat o'rtasida barqaror siyosiy-huquqiy aloqalar mavjudligini anglatadi. Fuqarolik shaxsning huquqiy holatini qonunan tartibga soladi va uning tegishli huquqlari va majburiyatlarini belgilab beradi.

Biroq fuqarolik maqomi har bir insonga berilmaydi, chunki mamlakatda yashaydigan hamma odamlar ham uning fuqarolari hisoblanmaydi.

Boshqa davlatlarda bo'lgani kabi, O'zbekistonda ham ma'lum hayotiy

holatlardan kelib chiqib, vaqtinchalik yoki muntazam yashaydigan O'zbekiston fuqarosi bo'lmagan odamlar ko'plab topiladi. Bu toifaga xorijiy fuqarolar hamda boshqa davlat fuqarosi ekanligini isbotlay olmaydigan fuqaroligi bo'lmagan shaxslar kiradi.

Biroq O'zbekiston fuqarosi bo'lishmasa ham, bu shaxslar uning qonunlariga rioya etishlari, Konstitutsiyada, qonunlarda va xalqaro shartnomalarda belgilangan majburiyatlarni bajarishlari shart.

2. Ma'muriy huquq va uning manbalari

Ma'muriy huquq – huquq tizimining mustaqil tarmog'i sifatida davlat boshqaruvini tashkil etish va amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar yig'indisidan iborat. Ma'muriy huquq manbalari sirasiga:

- O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi;
- Konstitutsiyaviy qonunlar;
- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatalarining qarorlari;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari;
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarining yo'riqnomalari, nizomlari;
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari kiradi.

25 - bilet

1. Ma'muriy huquq sub'ektlari.

Prezident, davlat boshqaruvi organlarining xizmatchilari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarning mansabdor shaxslari va xizmatchilari, 16 yoshga to'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet elliklar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, jamoat birlashmalari ma'muriy huquq subyektlari hisoblanadi Davlat hokimiyatining oliy idorasi — Oliy Majlis qanday qonunlar qabul

qilmasin (harbiy majburiyat, ta'lim tizimini isloh qilish, qo'shma korxonalar, ijara yoki onalik va bolalikni muhofaza qilish va hokazo), ularning har biri ro'yobga chiqarilishi kerak. Davlat boshqaruvining mahalliy va markaziy idoralari buning uchun shart-sharoit yaratadi. Davlat boshqaruvining markaziy idoralarga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi vazirliklari, davlat qo'mitalari kiradi.

Ularning har biri iqtisodiyot, madaniyatning alohida tarmoqlarini boshqaradi. Masalan, Ichki ishlar vazirligi mamlakatda huquq-tartibotni ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etadi, Xalq ta'limi vazirligi esa ta'lim muassasalari faoliyatiga rahbarlik qiladi va hokazo.

Mahalliy hokimiyat idoralari hokim boshchiligidagi hokimliklar kiradi, ular viloyat, shahar yoki tumanda ijroiya va farmoyish chiqarish hokimiyati bo'lib, kundalik tezkor ishlarni bajaradi.

2. Hadya va xayr-ehson shartnomalari.

hadya shartnomasi predmeti har doim aniq belgilangan deyish mumkin. Bunda ko'char va ko'chmas mulk ishtirokidagi bitimlar haqidagi me'yorlar hadya shartnomasiga ham to'liq taalluqli bo'ladi.

Xayr-ehson shartnomasi hadya shartnomasiga yaqin turadi. Ular orasidagi farq quyidagilardir:

- xayr-ehson fuqarolar, shifoxonalar, tarbiya muassasalari, fondlar, muzeylar va hokazolarga, shuningdek davlatga umumfoydali maqsadlarda amalga oshiriladi;
- xayr-ehsonni bekor qilish mumkin emas, uni olish uchun kimningdir roziligi shart emas;
- merosxo'rlik to'g'risidagi me'yorlar xayr-ehsonga nisbatan qo'llanilmaydi

26 - bilet

1. Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga muvofiq jarima solish tartibi.

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 332-moddasiga muvofiq, jarima huquqbuzar tomonidan unga jarima solish to'g'risidagi qaror topshirilgan kundan boshlab o'n besh kundan kechiktirmay, bunday qaror xususida shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan taqdirda — shikoyat yoki protest qanoatlantirilmaganligi to'g'risida xabar berilgan kundan boshlab o'n besh kundan kechiktirmay to'lanishi lozim.

Maxsus avtomatlashtirilgan foto va videoni qayd etish texnika vositalari orqali qayd etilgan yo'l harakati qoidalarini buzganlik uchun solingan jarimani huquqbuzar jarima solish to'g'risidagi qaror chiqarilgan kundan boshlab oltmish kundan kechiktirmay, bunday qaror xususida shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan taqdirda esa, shikoyat yoki protest qanoatlantirilmaganligi to'g'risida xabar berilgan kundan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay to'lashi lozim.

O'n olti yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan shaxslarning mustaqil ish haqi bo'lmagan taqdirda, jarima ularning ota-onalari yoki ular o'rnini bosuvchi shaxslardan undirib olinadi.

Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlik uchun solingan jarima huquqbuzar tomonidan tegishli bank muassasasiga to'lanadi, huquqbuzarlik sodir etilgan joyning o'zida undirib olinadigan jarima bundan mustasno.

Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etish quroli yoki bevosita shunday ashyo bo'lgan narsani musodara qilish to'g'risidagi qaror O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi organlarining davlat ijrochilari tomonidan amalga oshiriladi.

Transport vositalarining haydovchilari va ov qilish qoidalarini buzgan shaxslar maxsus huquqdan mahrum etish to'g'risida qaror chiqarilgan kundan boshlab

shunday huquqdan mahrum etilgan deb hisoblanadilar.

2. Iste'molchilarning majburiyatlari.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 401-moddasiga muvofiq, xaridor almashtirishni talab qilishga yoki oldi-sotdi shartnomasini bajarishdan bosh tortishga haqqi bo'lgan holatlardan tashqari, unga sotuvchi tomonidan topshirilgan tovarni qabul qilishi shart.

Xaridor qonun hujjatlariga yoki oldi-sotdi shartnomasiga zid ravishda tovarni qabul qilishdan bosh tortsa, sotuvchi shartnoma shartlarini bajarishdan bosh tortishga va ko'rilgan zararni qoplashni talab qilishga haqli.

27 - bilet.

1. Fuqarolik-huquqiy munosabatlar ishtirokchilari.

Fuqarolar, yuridik shaxslar, shuningdek davlat fuqarolik huquqi subyektlari hisoblanadi.

Huquqiy munosabatlar subyektlarining yakka tartibdagi va jamoa turlari mavjud.

Yakka tartibdagi subyektlar (jismoniy shaxslar)ga:

- O'zbekiston Respublikasi fuqarolari;
- fuqaroligi bo'lmagan shaxslar;
- ajnabiy fuqarolar kiradi.

Fuqarolar (jismoniy shaxslar) deyilganida O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, boshqa davlatlar fuqrolari, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan shaxslar tushuniladi.

Bunda fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va ajnabiy fuqarolar O'zbekiston Respublikasi fuqarolari singari fuqarolar huquq munosabatlariga kirishishi mumkin. Jamoa subyektlariga yuridik shaxslar kiradi. O'zbekiston Respublikasi

Fuqarolik kodeksida yuridik shaxslarning ikki turi qayd etilgan:

- foyda olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olgan tijoratchi

tashkilotlar (to'liq va kommandit shirkatlar, cheklangan va qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar, aksiyadorlik jamiyatlari, unitar korxonalar va boshqalar);

— foyda olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan notijorat tashkilotlar (matlubot kooperativlari, jamoat birlashmalari, fondlar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish idoralari va boshqalar).

Fuqarolik huquqi subyekti sifatida davlat huquqiy munosabatlarning boshqa ishtirokchilari bilan bir xil asoslarda ish ko'radi. Bunda, umumiy qoidaga muvofiq,

davlat va u tashkil etgan yuridik shaxslar bir-birlarining majburiyatlari bo'yicha javobgar bo'lmaydi.

2. Xarid qilingan tovarni almashtirish yoki qaytarish huquqi.

Past sifatli yoki nuqsonli tovar sotilgan taqdirda, iste'molchi o'z xohishiga qarab quyidagilardan birini talab qitishga haqli:

— tovarni ayni shunday rusumli (modelli, artikulli) maqbul sifatli tovarga almashtirib berish;

— tovarni boshqa rusumdagi (modelli, artikulli) ana shunday tovarga almashtirib, uning xarid narxini qayta hisob-kitob qilish;

— xarid narxini nuqsonga mutanosib ravishda kamaytirish;

— shartnomani bekor qilib, ko'rilgan zararni tiklash.

Xarid narxini nuqsonga mutanosib ravishda kamaytirish shuni anglatadiki, agar siz biror nuqsoni bo'lgan yozuv stolini xarid qilgan bo'lsangiz, sotuvchi esa uni almashtirib berolmasa yoki nuqsonlarini bartaraf etolmasa, siz ushbu nuqsonlari bo'lgani sababli xarid buyumining narxini pasaytirishga haqlisiz. «Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonunga muvofiq xaridor 7 kunlik muddatda tovarni xuddi shunday tovarga almashtirishga haqli. Agar tovar boshqa rusumli xuddi shunday tovarga almashtirilayotgan bo'lsa, narxlar orasida farq bo'lgani uchun qayta hisob-kitob qilinishi kerak. Masalan, onangizning tug'ilgan kuniga qora rangli sumkacha sotib oldingiz, lekin uning kiyimiga jigarrang sumkacha mos keladi. Bu holda uni sizga kerak bo'lgan sumkachaga almashtirib berishlari mumkin. Lekin do'konda sizga zarur sumkacha bo'lmasa, siz xarid qilingan tovarni qaytarishingiz va unga to'langan summani qaytarib olishingiz mumkin. Biroq shuni ham yodda tutish lozimki, xaridorning tovarni almashtirish yoki qaytarib berish talabi faqat tovar iste'molda bo'lmagan, barcha xossalari va sifati saqlangan taqdirda hamda u aynan shu sotuvchidan xarid qilinganligi isbotlanganida (ya'ni do'kon cheki bo'lganidagina) qondiriladi.

28 - bilet

1. Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga muvofiq musodara qilish va maxsus imtiyozlardan mahrum etish tartibi.

Maxsus avtomatlashtirilgan foto va videoni qayd etish texnika vositalari orqali qayd etilgan yo'l harakati qoidalarini buzganlik uchun solingan jarimani huquqbuzar jarima solish to'g'risidagi qaror chiqarilgan kundan boshlab oltmish kundan kechiktirmay, bunday qaror xususida shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan taqdirda esa, shikoyat yoki protest qanoatlantirilmaganligi to'g'risida xabar berilgan kundan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay to'lashi lozim. Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etish quroli yoki bevosita shunday ashyo bo'lgan narsani musodara qilish to'g'risidagi qaror O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi organlarining davlat ijrochilari tomonidan amalga oshiriladi.

2. Shartnoma tuzishning asosiy qoidalari.

Agar taraflar o'rtasida shartnomaning barcha muhim shartlari yuzasidan

shunday hollarda talab qilinadigan shaklda kelishuvga erishilgan bo'lsa, shartnoma tuzilgan hisoblanadi. Shartnoma taraflardan birining **oferta** (shartnoma tuzish haqida taklif) yo'llashi va ikkinchi taraf uni **akseptlashi** (taklifni qabul qilishi) yo'li bilan tuziladi.

Muhim shartlarga birinchi navbatda shartnomaning predmeti to'g'risidagi shartlar kiritiladi. Shartnomalar aynan predmetiga ko'ra bir-biridan ajratiladi. Masalan, oldi-sotdi shartnomasi, ayirboshlash shartnomasi, mulk ijarasi shartnomasi, pudrat shartnomasi va hokazo.

Shartnoma taraflarning kelishuvi bo'lib hisoblangani uchun, taraflar yoki ulardan birontasi u yoki bu masalada kelishuvga erishish zarurligini talab qilsa, bu ham shartnomaning muhim shartini tashkil etadi. Bunda tarafning bayon qilish shakli og'zaki ham, yozma ravishda ham bo'lishi mumkin.

Oferta yo'llagan shaxs uning akseptini olgan paytda shartnoma tuzilgan hisoblanadi.

Agar qonunga muvofiq shartnoma tuzish uchun mol-mulkni topshirish ham zarur bo'lsa, shartnoma tegishli mol-mulk topshirilgan paytdan boshlab tuzilgan hisoblanadi.

Shartnomaning ijro muddati taraflar tomonidan kelishiladi va shartnomaning o'zida qayd qilinadi. Bunda shartnomani bajarish muddatlari buzilsa, qo'llaniladigan jazo choralari ham shartnomaga kiritilishi mumkin. Shartnoma mamlakat qonunlariga zid ravishda tuzilgan bo'lsa yoki boshqa (bitim paytida kelishib ko'rsatilgan) hollarda haqiqiy emas, deb topilishi mumkin.

29 - bilet

1. Huquqiy layoqat va muomila layoqati.

Huquqiy munosabatlar subyekti bo'lish uchun shaxslar huquqiy layoqat yoki

muomala layoqatiga ega bo'lishlari kerak.

Huquqiy layoqat — fuqarolarning huquq va burchlarga ega bo'lish layoqati. Fuqaroning huquqiy layoqati u tug'ilgan paytdan e'tiboran vujudga keladi va butun

hayoti davomida saqlanadi.

Muomala layoqati — shaxsning o'z harakatlari bilan fuqarolik huquqlariga ega bo'lish va ularni amalga oshirish, o'zi uchun fuqarolik burchlarini vujudga keltirish va ularni bajarish layoqati. Bu ruhiy va yosh cheklanishlari bilan bog'liq.

Muomala layoqati quyidagicha bo'ladi:

— to'la hajmdagi (18 yoshdan boshlab);

— voyaga yetmaganlar (14 yoshdan 18 yoshgacha);

— kichik yoshdagi voyaga yetmaganlar (7 yoshdan 14 yoshgacha).

Fuqarolik kodeksiga voyaga yetmaganlar emansipatsiyasi tushunchasi kiritildi.

Lotin tilidan tarjima qilinganda «emansipatsiya» so'zi «tobelikdan ozodlikka chiqish, huquqlarda tenglashish» ma'nosini anglatadi. Voyaga yetmaganlar quyidagi hollarda to'liq yuridik salohiyatga ega deb tan olinadi:

— 16 yoshga yetganidan so'ng;

— yovaga yetmagan shaxs tomonidan mehnat shartnomasi tuzish yoki tadbirkorlik faoliyati yuritishga ham otasi, ham onasining roziligi olinganida.

14 yoshga yetmagan (voyaga yetmagan — kichik yoshdagi bolalar) mayda maishiy bitimlarni bajarishga (masalan, do'kondan non xarid qilish, shuningdek ota-onasi yoki uchinchi shaxslardan olgan pul mablag'idan foydalanishga) haqli. Bundan tashqari, kichik yoshdagi bolalar evazsiz (badalsiz) manfaat ko'rishga qaratilgan ba'zi bitimlarni (tug'ilgan kunda sovg'a qilish) amalga oshirishlari mumkin. Kichik yoshdagi bolalar bajargan bitimlar uchun ularning ota-onasi javobgar bo'ladi.

2. Mehnat to'g'risidagi qonunlarning vazifalar

Odamlar hayoti va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan hamma narsa mehnat bilan yaratiladi. Bundan jamiyat va alohida har bir insonning hayotida mehnatga oid munosabatlar o'ynaydigan rol yaqqol namoyon bo'ladi. Mehnat jarayonida

vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solmay, mehnat unumdorligini hamda ishlayotganlarning moddiy va madaniy darajasini oshirib bo'lmaydi. Shunday qilib, mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlarining vazifalari:

- ishga qabul qilish tartibini muvofiqlashtirish va mehnat shartnomasini bekor qilish;*
- adolatli va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish;*
- xodimlarning mehnat huquqlarini himoya qilish;*
- mehnat qilayotganlarning sog'lig'ini muhofaza qilish;*
- mehnat va umuman butun ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlash;*
- mamlakatning butun aholisi moddiy va madaniy darajasini yaxshilash hisoblanadi.*

30 - bilet

1. Bitimlarga qo'yiladigan talablar.

Shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan hamda fuqarolik huquqi bilan belgilangan harakatlar bitim deyiladi. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksiga muvofiq bitimlarga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Qonuniylik. *Qonunga zid harakatlar ta'qib qilinadi va jazolanadi. Misol uchun, giyohvandlik vositalari va qurol-yarog' bilan savdo qilishni qonuniy deb bo'lmaydi.*

2. Taraflarning yetarlicha huquqiy layoqati. *Eslang, 18 yoshga to'lmagan shaxslar to'liq hajmda o'z huquqlarini amalga oshirishi va yuridik burchlarga ega bo'lishi mumkin emas. Demak, bitimlar aksariyat hollarda muomalaga to'liq layoqatli shaxslar tomonidan tuziladi.* **3. Ixtiyoriylik.** *Ixtiyoriylik qoidasi qo'rqitish, yanglishish, aldash va zo'rlik bilan tuzilgan bitimlarni taqiqlaydi.*

4. Shaklga rioya qilish. *Qonunlar bilan bitimlarning quyidagi shakllari belgilangan: og'zaki yoki yozma (oddiy yoki notarial tasdiqlangan).*

Bitimlar qonunda ko'rsatilgan hollarda yoki taraflardan birining talabi bo'yicha notarial tarzda tasdiqlanadi. Ko'chmas mulk ishtirokida tuzilgan bitimlar davlat tomonidan ro'yxatga olinishi shart.

Bitimlar bir taraflama (bu hollarda faqat bir tarafning xohishi zarur bo'ladi — mulkni meros qoldirish, sovg'a qilish), ikki taraflama yoki ko'p taraflama (shartnomalar) bo'ladi.

2. Mehnat haqi va miqdorini belgilash.

qo'llanadi — vaqtbay va ishbay.

Vaqtbay tizimdan ko'pincha ish haqi ishlagan vaqtidan kelib chiqib va lavozim maoshiga binoan yoziladigan xizmatchilar mehnatini baholashda foydalaniladi. Ishbay tizimda ishchilar mehnatini baholashda har bir tayyorlangan mahsulot birligining sifatiga binoan to'lanadigan haq tushuniladi.

Mehnat haqining miqdori ish beruvchi bilan xodim o'rtasidagi kelishuvga binoan belgilanadi. Bunda muayyan davr uchun ish vaqti me'yorini ishlab bergan va mehnat vazifalarini to'liq bajargan xodimning mehnat haqi mehnat qonunlari bilan belgilangan eng kam miqdordan oz bo'lishi mumkin emas va eng ko'p miqdori biron bir tarzda cheklanmaydi.

Mehnatga haq to'lash muddatlari mehnat shartnomasini imzolashda kelishib olinadi, biroq har yarim oyda bir martadan kam bo'lmasligi shart.

Mehnat haqining eng kam miqdoriga qo'shimcha to'lovlar va ustamalar

hamda mukofotlar va rag'batlantirish tarzidagi boshqa to'lovlar qo'shilmaydi.

31 - bilet

1. Bitimlarning haqiqiy emasligi.

Haqiqiy bo'lmagan bitim hech qanday yuridik oqibatlarga olib kelmaydi.

Bitim haqiqiy bo'lmaganida taraflarning har biri boshqasiga bitim bo'yicha olgan hamma narsani qaytarib berishi, olingan narsani aslicha qaytarib berish mumkin bo'lmaganida esa, agar bitim haqiqiy emasligining boshqa oqibatlari qonunda nazarda tutilgan bo'lmasa, uning qiymatini pul bilan to'lashi shart.

Quyidagi hollarda bitimlar haqiqiy emas deb tan olinadi:

- qonun talab qiladigan shakliga rioya etmaslik;
- qonun hujjatlarining talablariga muvofiq bo'lmagan;
- o'n to'rt yoshga to'lmagan shaxs tomonidan tuzilgan;
- o'n to'rt yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan voyaga yetmagan shaxs tomonidan uning ota-onasi, farzandlikka oluvchilari yoki homiysining roziligisiz tuzilgan;
- ruhiy kasalligi tufayli muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqaro tomonidan tuzilgan;
- muomala layoqati cheklangan fuqaro tomonidan homiysining roziligisiz tuzilgan;
- bitimni tuzish paytida o'z harakatlarining ahamiyatini tushuna olmaydigan yoki ularni boshqara olmaydigan fuqaro tomonidan tuzilgan;
- yanglishish ta'sirida tuzilgan;
- aldash, zo'rlik, qo'rqitish, bir taraf vakilining ikkinchi taraf bilan yomon niyatda kelishishi yoki og'ir holatlar yuz berishi ta'sirida tuzilgan, ikkinchi taraf esa bundan foydalanib qolgan (asoratli bitim);
- qalbaki va ko'zbo'yamachilik uchun, yuridik oqibatlar tug'dirish niyati bo'lmagan holda, nomigagina tuzilgan bitim (qalbaki bitim);
- yuridik shaxs huquqiy layoqatidan tashqariga chiqadigan, ya'ni yuridik shaxs tomonidan uning ustav maqsadlariga zid holda tuzilgan yoki tegishli faoliyat bilan shug'ullanishga litsenziyasi bo'lmagan yuridik shaxs tomonidan tuzilgan.

2. Sinov muddati.

Ish beruvchining qaroriga ko'ra xodimning topshirilayotgan ishga layoqatliligini tekshirish uchun u sinov to'g'risidagi shart bilan ishga rasmiylashtirilishi mumkin. Bunda aniq sinov muddati belgilanadi. Qonun hujjatlari tomonidan eng ko'p muddat — 3 oy belgilangan. Sinovga bardosh bermagan shaxslar ishdan bo'shatiladi. Agar xodim mehnat shartnomasini sinov muddati sharti bilan tuzishdan voz kechsa, unda ish beruvchi uni ishga qabul qilishni rad etishga haqli.

Sinov muddati nafaqat xodimning topshirilayotgan ishga layoqatliligini tekshirib ko'rish, balki unga mazkur ish to'g'ri kelishiga ishonch hosil qilish uchun ham tayinlanadi. Agar bu ish unga to'g'ri kelmasligini bilsa, u shaxsiy tashabbusiga ko'ra, ish beruvchini uch kun oldin yozma ravishda ogohlantirib, ishni to'xtatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 84-moddasi 3-xatboshisiga binoan, ish beruvchi quyidagi toifaga mansub shaxslarga nisbatan sinov muddati belgilashga haqli emas:

- homilador ayollarga;
- uch yoshga to'lmagan bolasi bor ayollarga;
- korxonaga uchun belgilangan minimal ish joylari hisobidan ishga yuborilgan shaxslarga;

— o'rtta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarining hamda oliy o'quv yurtlarining tegishli ta'lim muassasasini tamomlagan kundan e'tiboran uch yil ichida birinchi bor ishga kirayotgan bitiruvchilari ishga qabul qilinganda;

— xodimlar bilan olti oygacha muddatga mehnat shartnomasi tuzilganda. Vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik davri va xodim uzrli sabablarga ko'ra ishda bo'lmagan boshqa davrlar dastlabki sinov muddatiga kiritilmaydi. Agar dastlabki sinov muddati tugagunga qadar taraflardan birortasi ham mehnat shartnomasini bekor qilishni talab qilmagan bo'lsa, shartnomaning amal qilishi davom etadi va bundan keyin uni bekor qilishga umumiy asoslarda yo'l qo'yiladi.

32 - bilet

1. Vakillik tushunchasi va mazmuni.

Vakillik — ishonchnomaga, qonunga, sud qaroriga yoki vakil qilingan davlat organining hujjatiga asoslangan vakolat bilan bir shaxs (vakil) tomonidan boshqa shaxs (vakolat beruvchi) nomidan tuzilgan bitimdir.

O'z xarakteriga ko'ra faqat shaxsan tuzilishi mumkin bo'lgan bitimni vakil orqali tuzishga yo'l qo'yilmaydi. Muomalaga layoqatsiz fuqarolar nomidan bitimlarni ularning ota-onalari, farzandlikka oluvchilari va vasiylari tuzadilar.

Bitimlar ishonchnoma bo'yicha tuzilishi ham mumkin. Bir shaxs (ishonch bildiruvchi) tomonidan ikkinchi shaxsga (ishonchli vakilga) uchinchi shaxslar oldida vakillik qilish uchun berilgan yozma vakolat **ishonchnoma** hisoblanadi.

Iшонchnoma oddiy yozma shaklda yoki notarial shaklda rasmiylashtiriladi.

Iшонchnoma ko'pi bilan uch yil muddatga berilishi mumkin. Agar ishonchnomada muddat ko'rsatilgan bo'lmasa, u berilgan kundan boshlab bir yil mobaynida o'z kuchini saqlaydi. Berilgan sanasi ko'rsatilmagan ishonchnoma haqiqiy emas.

2. Tovarning yaroqlilik kafolati va muddati.

O'zbekiston Respublikasi «Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq uzoq muddat foydalaniladigan barcha turdagi tovarlar va xizmatlarga ishlab chiqaruvchi (ijrochi) kafolat muddati belgilashi lozim.

Kafolat muddati tovar iste'molchiga sotilgan yoki xizmat ko'rsatilgan kundan boshlab hisoblanadi. Agar tovar sotilgan kunni aniqlashning imkoni bo'lmasa, bu muddat tovar ishlab chiqarilgan kundan boshlab hisoblanadi.

Ishlab chiqaruvchi (ijrochi) kafolat muddati mobaynida tovar (xizmat)ning, shu jumladan, butlovchi buyumlarning normal ishlashini (qo'llanilishini, ulardan foydalanilishini) ta'minlashi shart. Butlovchi buyumlarning kafolat muddati,

agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, asosiy buyumning kafolat muddatidan kam bo'lmasligi lozim. Kafolat muddati tovar (xizmat)ning pasportida yoki tovarni sotish yoxud xizmat ko'rsatish paytida tovar bilan birgalikda iste'molchiga beriladigan boshqa hujjatda ko'rsatiladi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlarda, oziq-ovqat va maishiy kimyo tovarlarida ularning ishlab chiqarilgan sanasi, yaroqlilik muddati hamda ularni saqlash shartlari ko'rsatilgan bo'lishi lozim. Sotuvchilarga ishlab chiqarilgan sanasi va yaroqlilik muddati ko'rsatilmagan yoki yaroqlilik muddati o'tgan tovarlarni qabul qilish hamda realizatsiya qilish man etiladi.

33 - bilet.

1. Mulk huquqining ob'ekti va sub'ektlari.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va «O'zbekiston Respublikasida mulkchilik to'g'risida»gi Qonunga ko'ra mamlakatimizda mulk daxlsizdir.

Har bir kishi mulkka egalik qilish huquqiga ega. O'zbekiston Respublikasida

iqtisodiyotning samarali amal qilishiga va xalq farovonligining o'lishiga imkoniyat yaratuvchi har qanday shakldagi mulkchilik bo'lishiga ruxsat beriladi. Mulkchilikning hamma shakllari daxlsiz bo'lishiga va ularning rivojlanishi uchun teng sharoit yaratilishiga qonun kafolat beradi. Mulk huquqi shaxsning o'ziga qarashli mol-mulkka o'z xohishi bilan va

o'z manfaatlarini ko'zlab egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish, shuningdek o'zining mulk huquqini, kim tomonidan bo'lmasin, har qanday buzishni bartaraf etishni talab qilish huquqidan iboratdir. Mulk huquqi muddatsizdir.

O'zbekiston Respublikasi mulkdorga qarashli bo'lgan mol-mulkni saqlash va ko'paytirib borish uchun barcha zarur sharoitlarni yaratib beradi. Mulkka egalik huquqi daxlsizdir, uni qonun himoya qiladi.

O'zbekiston Respublikasida mulk xususiy mulk va jamoat mulki shakllarida bo'ladi. Bunda xususiy mulk huquqining subyektlari fuqarolar hamda nodavlat yuridik shaxslar

bo'lishi mumkin, jamoat mulki huquqi subyekti esa davlat hisoblanadi.

Mulk huquqining vujudga kelish asoslari quyidagilardan iborat:

—mehnat faoliyati;

—mol-mulkdan foydalanish sohasidagi tadbirkorlik va boshqa xo'jalik faoliyati,

— shu jumladan mol-mulkni yaratish, ko'paytirish, bitimlar asosida qo'lga kiritish; — davlat mol-mulkini xususiylashtirish;

—meros qilib olish;

— egalik qilish huquqini vujudga keltiruvchi muddat;

— qonun hujjatlariga zid bo'lmagan boshqa asoslar.

2. Fuqarolik ishini sudda ko'rish bosqichlari.

1. Sud jarayonini ochish (sudya).

2. Jarayon ishtirokchilari kelganini tekshirish (kotib).

3. Sud majlisi zalidan guvohlarni chiqarib yuborish (kotib).

4. Sud tarkibini e'lon qilish va qarshilik bildirish huquqini tushuntirish (sudya).

5. Ishda qatnashayotgan shaxslarga ularning huquq va burchlarini tushuntirish (sudya).

6. Raislik qiluvchining ish mazmunini bayon etishi (da'vogarga talablarini himoya

qilayotganini; javobgarga da'vogar talablarini tan olganligini hamda ikkala tarafga ishni tinch yo'l bilan tugatishni istayotganini so'rab murojaat qilish bilan tugallanadi).

7. Da'vogarning tushuntirishi.

8. Prokurorning nutqi (da'vogar talablari qonuniyligini rad etadi yoki yoqlaydi).

9. Guvohlarni so'roq qilish.

10. Ekspertdan so'rash.

11. Ishni ko'rib chiqish tugallanishi (raislik qiluvchi ishda qatnashayotganlardan ish materiallarini biror narsa bilan to'ldirishni istashlari yoki yo'qligi xususida so'raydi).

12. Sud muzokaralari (prokuror, da'vogar, javobgarning chiqishlari).

13. Prokuror xulosasi.

14. Sudning qaror chiqarish uchun maslahat xonasiga chiqib ketishi.

15. Sud qarorini o'qib eshittirish (raislik qiluvchi qaror ustidan shikoyat qilish tartibini tushuntiradi va ushbu ish bo'yicha sud majlisini yopiq deb e'lon qiladi).

1. Mulk huquqining vujudga kelish asoslari.

Mulk huquqining vujudga kelish asoslari quyidagilardan iborat:

— mehnat faoliyati;

— mol-mulkdan foydalanish sohasidagi tadbirkorlik va boshqa xo'jalik faoliyati,

— shu jumladan mol-mulkni yaratish, ko'paytirish, bitimlar asosida qo'lga kiritish;

2. Sud ishi qatnashchilari.

Kotib:

— sudga ushbu ish bo'yicha chaqirilganlardan kimlar kelgani hamda boshqalarning

kelmaganlik sabablarini aytadi;

— sud ishi bayonnomasini yuritadi.

Sudya (raislik qiluvchi):

— sud tarkibini e'lon qiladi, ishda qatnashayotgan shaxslarga ularning qarshilik bildirish huquqini tushuntiradi;

— ishda qatnashayotgan shaxslarga ularning huquqlari va burchlarini tushuntiradi;

— sudda so'roq qilinayotganlarning shaxsini belgilaydi hamda ko'rgazma berishdan bosh tortganligi uchun javobgarlikka tortilishi haqida ogohlantiradi (yozma tarzda). Voyaga yetmaganlar bunday javobgarlik haqida ogohlantirilmaydi;

— qatnashchilarning (so'roq qilinishidan avval) da'vogar va javobgarga bo'lgan munosabatini (qarindoshlik munosabatlari va hokazo) aniqlaydi;

— sud ishi jarayonida vujudga kelgan muammolarni hal qiladi, sud zalida tartib o'rnatadi.

Da'vogar:

— buzilgan yoki nizoga sabab bo'lgan huquqlarini himoya qilish uchun ko'rgazmalar beradi.

Javobgar:

— tushuntirishlar beradi, isbot-dalillar keltiradi, iltimosnomalar taqdim etadi;

— shaxsan yoki advokat yordamida o'zining himoya qilish huquqini amalga oshiradi;

— sudga qo'shimcha guvohlar chaqirilishini iltimos qilishga haqli.

Prokuror:

— sud ishi vaqtida vujudga keladigan masalalar bo'yicha xulosa chiqaradi.

Ekspert:

— o'z xulosasini yozma ravishda taqdim etishi kerak;

— agar sud ekspertizani sifatli deb topsa, takror ekspertiza o'tkazilishini tayinlashi mumkin.

Guvohlar:

— har biri alohida so'roq qilinadi, so'roq qilingan guvohlar ish tugashiga qadar majlislar zalida qoladi;

— sud ishida tekshirilayotgan holatlar bo'yicha ularga ma'lum bo'lgan barcha ma'lumotlarni berishga majbur, bunda buzib ko'rsatishlarga yo'l qo'yilmaydi;

— agar guvoh 16 yoshga to'lmagan bo'lsa, o'qituvchi, zarurat bo'lganda esa ota-onasi ham qatnashishi kerak.

35 - bilet

1. Ayirboshlash (almashish) shartnomasi.

Bir necha asr avval ayirboshlash shartnomasi oddiy hol edi. Hozir ham

ayirboshlash shartnomasi saqlanib qolgan, biroq muayyan sabablarga ko'ra uning mohiyati o'zgardi: birinchidan, ayirboshlanadigan tovarlar qiymati pul ko'rinishida o'lchanadi; ikkinchidan, ayirboshlash shartnomasiga nisbatan tegishli ravishda oldi-sotdi to'g'risidagi me'yorlar qo'llaniladi.

Agar ayirboshlash shartnomasida boshqa shartlar ko'rsatilmagan bo'lsa, ayirboshlanadigan tovarlar teng qiymatli deb taxmin qilinadi. Aks holda tovarlar narxidagi farq pul bilan qoplanadi. Ayirboshlash shartnomasiga ko'ra, taraflar o'rtasida bir mol-mulk boshqasiga ayirboshlanadi. Soat, marka, ya'ni ishtirokchilar egalik qiladigan barcha narsalar almashtirish-

ayirboshlash shartnomasiga misol bo'ladi. Ayirboshlash shartnomasi kuchga kirganidan keyin har bir taraf berilayotgan mulk uchun egalik huquqini yo'qotadi va olingan mulk uchun xuddi shunday huquqqa ega bo'ladi.

2. Mehnat munosabatlarining asoslari.

Mehnat huquqi huquqning eng muhim tarmoqlaridan biridir. U ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi mehnat munosabatlarini tartibga solishda muhim o'rin tutadi.

Mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlari Mehnat kodeksi, O'zbekiston Respublikasi qonunlari va Oliy Majlis qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari va Jo'qorg'i Kenges qarorlari, O'zbekiston Respublikasi hukumatining hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumatining qarorlari, davlat hokimiyatining boshqa vakillik va ijroiya organlari o'z vakolatlari doirasida qabul qiladigan qarorlardan iboratdir.

36 - bilet.

1. Iste'molchi va uning huquqlari.

Iste'molchi — foyda chiqarib olish bilan bog'liq bo'lmagan holda shaxsiy iste'mol yoki xususiy xo'jalikda foydalanish maqsadida tovar sotib oluvchi, ish, xizmatga buyurtma beruvchi yoxud shu niyatda bo'lgan fuqaro (jismoniy shaxs).

«Iste'molchilarning huquqlarini himoya

qilish to'g'risida»gi Qonun, 1-modda. Qonunga muvofiq («Tovarlar to'g'risidagi ma'lumot» 6-moddasi) bu

ma'lumotni sotuvchi berishi shart. Tovarlar haqidagi ma'lumotlarda quyidagilar ko'rsatiladi:

- asosiy iste'mol xususiyatlari;
- ishlab chiqarilgan sanasi;
- ishlab chiqaruvchining kafillik majburiyatlari;
- xizmat qilish (yaroqlilik) muddati;
- saqlash usuli hamda qoidalar;
- ta'mirlash-tuzatish ishlarini bajaradigan va texnikaviy xizmat ko'rsatadigan korxonalarining manzillari. «Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida»gi Qonunga muvofiq iste'molchi uchun mo'ljallangan barcha mahsulotlar baholanishi va mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligi tasdiqlangan taqdirda maxsus hujjat — muvofiqlik sertifikati berilishi kerak. Bunda iste'molchi sotuvchidan mahsulot sertifikatlanganligi to'g'risida axborot olish huquqiga ega. Past sifatli yoki nuqsonli tovar sotilgan taqdirda, iste'molchi o'z xohishiga qarab quyidagilardan birini talab qitishga haqli:
  - tovarni ayni shunday rusumli (modelli, artikulli) maqbul sifatli tovarga almashtirib berish;
  - tovarni boshqa rusumdagi (modelli, artikulli) ana shunday tovarga almashtirib, uning xarid narxini qayta hisob-kitob qilish;
  - xarid narxini nuqsonga mutanosib ravishda kamaytirish;
  - shartnomani bekor qilib, ko'rilgan zararni tiklash.

Xarid narxini nuqsonga mutanosib ravishda kamaytirish shuni anglatadiki, agar siz biror nuqsoni bo'lgan yozuv stolini xarid qilgan bo'lsangiz, sotuvchi esa uni almashtirib berolmasa yoki nuqsonlarini bartaraf etolmasa, siz ushbu nuqsonlari bo'lgani sababli xarid buyumining narxini pasaytirishga haqlisiz.

2. Mehnat nizolarni ko'rib chiquvchi komissiyalar.

Barcha yakka nizolar avval mehnat nizolari komissiyalari (MNK) bilan kasaba uyushmasi qo'mitasining qo'shma yig'ilishida ko'rib chiqiladi. Agar MNK qarori kelishmovchiliklarni bartaraf etmasa, unda qaror ustidan sudga shikoyat qilinadi. Da'vogar da'vo arzini yozma shaklda tuman (shahar) sudiga beradi. 10 kunlik muddatda sud qarori ustidan yuqori turuvchi sudga shikoyat qilish mumkin. Qonun sud qarorining darhol bajarilishini nazarda tutadi. Sud qarori ma'muriyat tomonidan 3 kunlik muddatda bajariladi.

37 - bilet.

1. Tovarning narxi va sug'urta qilinishi.

Xaridor o'z hisobidan to'lovni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan amallarni bajarishga, masalan, pullarni pochta orqali yuborish, pul mablag'larini

o'tkazish bo'yicha xarajatlar va hokazolarga majbur. Xarid narxini to'lash majburiyati oldi-sotdi majburiyatining pulli xarakterga ega ekanligidan kelib chiqadi va sotuvchiga muayyan pul mablag'ini berishda namoyon bo'ladi.

Tovarning xarid narxi, ya'ni xaridor tomonidan sotuvchiga berilishi zarur bo'lgan pul summasi odatda shartnoma taraflari tomonidan belgilanadi.

Tovarni sug'urtalash majburiyati taraflar roziligi bilan oldi-sotdi shartnomasida nazarda tutilgan holda sotuvchiga ham, xaridorga ham yuklanishi mumkin. Bunda sug'urtalash majburiyati shartnomada ko'rsatilishi zarur bo'lgan shartlar sirasiga kirmaydi.

Agar shartnomada sotuvchi yoki sotib oluvchining tovarni sug'urtalash majburiyati nazarda tutilgan bo'lsa, biroq unda sug'urtalash shartlari va tovar sug'urtalanadigan eng kam summa belgilanmagan bo'lsa, sug'urtalash shartnomasida nazarda tutilgan sug'urta puli tovar bahosidan kam bo'lishi mumkin emas.

2. Mehnat shartnomasining bekor qilinishi.

Mehnat kodeksiga binoan (99-modda, 1-q.) xodim nomuayyan muddatga tuzilgan mehnat shartnomasini ham, muddati tugagunga qadar muddatli mehnat shartnomasini ham, ikki hafta oldin ish beruvchini yozma ravishda ogohlantirib, bekor qilishga haqlidir. Ogohlantirish muddati tugagandan so'ng xodim ishni to'xtatishga haqli, ish beruvchi esa, xodimga mehnat daftarchasini berishi va u bilan hisob-kitob qilishi shart. Agar shartnomada uni muddatidan oldin bekor qilganlik uchun neustoyka to'lashi haqidagi o'zaro majburiyatlari nazarda tutilgan bo'lsa, unda ish beruvchi xodimdan shartlashilgan pul summasini to'lashini talab qilishga haqli. Arizani berish kuni bo'lib uni ish beruvchi olgan kun hisoblanadi, mehnat shartnomasining bekor qilinishi to'g'risidagi ogohlantirish muddati ariza berilgan kundan keyingi kun hisoblanadi. Ogohlantirish muddati ish kunlarida emas, balki

kalendar kunlarida hisoblanadi, ya'ni ikki hafta — bu 14 kundir.

Agar ogohlantirish muddati tugagandan keyin xodim ishni davom ettiraversa, unda mehnat shartnomasining bekor qilinishi to'g'risidagi ariza o'z kuchini yo'qotadi. Shu bilan birga xodim ogohlantirish muddati davomida o'zi bergan arizani, jumladan oxirgi ish kunida ham qaytarib olishga haqli, ish beruvchi

esa unga buni rad etishga haqli emas.

Mehnat shartnomasini bekor qilish asoslariga quyidagilar kiradi:

- o'z ixtiyoriga ko'ra;
- shartnoma tuzilgan muddat tugashi;
- ishchi yoki xizmatchining harbiy (muqobil) xizmatga chaqirilishi;
- shartnomani ma'muriyat tashabbusiga ko'ra bekor qilish;
- xodimni uning roziligi bilan boshqa korxonaga o'tkazish;
- xodimning davlat boshqaruvi idorasidagi saylanadigan lavozimga o'tishi;
- sud hukmining qonuniy kuchga kirishi.

38 - bilet

1. Iste'molchi huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonunlar.

Oliy Majlis tomonidan 1996-yil 26-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining «Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonunida iste'molchi shunday ta'riflanadi **Iste'molchi** — foyda chiqarib olish bilan bog'liq bo'lmagan holda shaxsiy iste'mol yoki xususiy xo'jalikda foydalanish maqsadida tovar sotib oluvchi, ish, xizmatga buyurtma beruvchi yoxud shu niyatda bo'lgan fuqaro (jismoniy shaxs).

«Iste'molchilarning huquqlarini himoya

qilish to'g'risida»gi Qonun, 1-modda. «Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonun bozorni

iste'molchilar, ya'ni hammamizning manfaatlarimizga bo'ysundirish maqsadida qabul qilingan.

2. Mehnat shartnomasi ish beruvchining tashabbusi bilan bekor qilinishi

Mehnat kodeksiga binoan (100-modda, 2 q.) quyidagi sabablar mehnat shartnomasini bekor qilish uchun asos bo'ladi:

- ishlar hajmining qisqarganligi tufayli xodimlar soni o'zgargani,
  - xodimning malakasi yetarli bo'lmaganligi yoki nosog'ligi sababli bajarayotgan ishga noloyiq bo'lib qolishi;
  - xodimning o'z mehnat vazifalarini muntazam ravishda buzganligi;
  - xodimning o'z mehnat vazifalarini bir marta qo'pol ravishda buzganligi (bunday buzishlar ro'yxati har bir korxonada belgilanadi);
  - o'rindoshlik asosida ishlamaydigan boshqa xodimning ishga qabul qilinishi munosabati bilan o'rindoshlar bilan mehnat shartnomasining bekor qilinishi;
  - mulkdorning almashishi sababli korxonalar rahbari bilan tuzilgan mehnat shartnomasining bekor qilinganligi (korxonaning davlat mulkidan jamoa yoki xususiy mulkka o'tishi);
  - xodimning pensiya yoshiga to'lganligi, qonun hujjatlariga muvofiq yoshga doir davlat pensiyasini olish huquqi mavjud bo'lganda.
- Mehnat shartnomasining ish beruvchining biron bir boshqa sabablari bilan bekor qilinishi g'ayriqonuniy bo'ladi.

39 - bilet

1. Iste'molchilar huquqlarini sud orqali himoya qilish tartibi.

Iste'molchi sudga murojaat qilib huquqlarini himoya qilishi mumkin. Sud barcha sohalar va avvalo savdoda iste'molchini uning huquqlari buzilishidan himoya qilishga majbur.

Shu tariqa, har bir iste'molchi o'z manfaatlarini himoya qilish vositalariga ega. Faqat ularni bilish va ulardan foydalana olish darkor.

2. Voyaga yetmaganlarni ishga qabul qilish xususiyatlari

O'quvchilarning mehnat tarbiyasi, ularni asta-sekin mehnatga jalb etish maqsadida qonun tomonidan voyaga yetmaganlarni ishga joylashtirishga ruxsat etiladi.

Bunda sog'lig'iga ziyon yetkazmaydigan va maktabdagi o'qish jarayoniga xalaqit

bermaydigan yengil mehnatni berish hamda ota-onasidan birining yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxsning roziligi albatta olinishi shart. So'nggi shartni shu bilan tushuntirsa bo'ladiki, ota-onasi o'spirinni ishga joylashtirishdan oldin ish sharoitlari bilan tanishishlari va uning sog'lig'iga xavf aniqlangan taqdirda, kontraktni tuzishdan voz kechishlari kerak. O'spirinning o'zi hayotiy tajribasi yo'qligi sababli bo'lajak ishning mavjud bo'lgan noma'qul sharoitlariga e'tibor bermasligi mumkin. **15 yoshdan:**

— ota-onasidan birining yozma roziligi bilan (chunki ota-onasi ish sharoitlarini bilishi va ularga rozi bo'lishi shart);

— ta'til vaqtida yoki o'qish vaqtidan bo'sh bo'lganda (haftasiga 12 soatdan ko'p bo'lmagan);

— to'liq bo'lmagan ish kuni sharoitida (haftasiga 24 soatdan ko'p bo'lmagan);

— yengil mehnatni bajarish uchun (bir vaqtning o'zida 4,1 kg dan ko'p bo'lmagan yuklarni tashish);

16 dan 18 yoshgacha:

— ota-onasidan birining yozma roziligi bilan;

— to'liq bo'lmagan ish kuni sharoitida (haftasiga 36 soatdan ko'p bo'lmagan);

— yengil mehnatni bajarish uchun (bir vaqtning o'zida 4,1 kg dan ko'p bo'lmagan yuklarni tashish).

40 - bilet

1. Voyaga yetmaganlarni ishga qabul qilishdagi qo'shimcha kafolat va imtiyozlar.

— 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan shaxslarning ish vaqti faqat yuklarni qo'lda ko'tarish va tashish bilan bog'liq bo'lgan ishlardan iborat bo'lganda, ular uchun yuk ko'tarish va tashish normasining chegarasi 4,1 kg dan og'ir bo'lmasligi, shuningdek ular aravacha va vagonetka yordamida

yuk tashishiga jalb etilmasligi lozim.

— 16 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar ish vaqtining uchdan bir qismi yuklarni qo'lda ko'tarish va tashish bilan bog'liq ishlardan iborat bo'lganda, qo'lda yuk ko'tarish va tashish normalarining chegarasi: o'g'il bolalar uchun — 6,5 kg, qiz bolalar uchun — 3,5 kg dan og'ir bo'lmasligi lozim.

— 16 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlarning ish vaqti faqat yuklarni qo'lda ko'tarish va tashish bilan bog'liq ishlardan iborat bo'lganda, ular uchun yuk ko'tarish va tashish normasining chegarasi 2 kg dan og'ir bo'lmasligi lozim.

— 16 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlarga aravacha va vagonetka yordamida yuk tashishlariga ruxsat etilmaydi.

(«O'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslar ko'tarishlari va tashishlari mumkin bo'lgan og'ir yuk normalarining chegarasini belgilash to'g'risida»gi Nizom

2. Mualliflik huquqi va vazifalari.

— mualliflarning mulkiy, shaxsiy nomulkiy va qonuniy manfaatlarini muhofaza qilish;

— huquqiy vositalar yordamida ilmiy va badiiy asarlarni yaratish uchun eng maqbul sharoitlar yaratish. **Mualliflik huquqi** — fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratish va ulardan foydalanishda vujudga keladigan munosabatlarni tartibga

soladigan fuqarolik huquqi me'yorlari majmuasi.